

III РАЗДЕЛ

АНАЛИЗ НА ДОО ЗА УС И НА УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО ИСТОРИЯ И ЦИВИЛИЗАЦИЯ В СЪПОСТАВКА С ДОО ЗА УС И С УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО ПРЕДМЕТИ ОТ СЪЩАТА КОО

Изработването и въвеждането на Държавни образователни изисквания за учебно съдържание (ДОО за УС) по всички учебни предмети беше изключително важен етап в процеса на модернизация на средното образование. Съществен елемент от него стана обособяването на предметите по културно-образователни области. Сред тях културно-образователната област **ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ** заема особена роля. Тя интегрира учебни предмети, които имат водеща роля в развитието на социалната култура на учениците и в реализиране на гражданската мисия на образованието. Чрез усвояване на най-значимите постижения на социалното познание в предметите **история, география, икономика, етика, право, философия** учениците се подготвят за по-добро ориентиране, адаптиране и реализиране в съвременното демократично общество, развиват уменията си за активно гражданско участие в социалния живот в условията на културно многообразие и глобализация. Следователно още по своя замисъл Културно-образователната област **ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ** се базира на една обща **концептуална** основа, съдържаща в себе си реални възможности за **синхронност** и **интегрираност**.

Едновременно с това, всеки предмет в тази КОО има своята специфика и особености, които определят и специфичните връзки и зависимости между тях. Тези най-общии характеристики на предметите от тази КОО са една първоначална база за съпоставяне на ДОО за Учебно съдържание и Учебни програми по **История и цивилизация** за прогимназиалния и гимназиалния етап V-XII клас с ДОО за Учебно съдържание и Учебните програми по другите предмети в Културно-образователната област.

Учебният предмет **География и икономика** подготвя учениците да се ориентират в пространствените измерения на най-важните проблеми на съвременността. Учениците изучават делението на земната повърхност на региони и влиянието на географския фактор за тяхното образуване и развитие; запознават се със значението на природните и социалните ресурси за развитието на икономиката; разглеждат териториалните системи, формирани в резултат от взаимодействието на човека и обществото с природата; изучават географската основа на проблемите и конфликтите на съвременния свят – в глобален, регионален и локален обхват. Учебният предмет запознава учениците с географските предпоставки на евроинтеграцията и превръщането на България в част от европейското икономическо, политическо и културно пространство.

Предметите от цикъл **Философия** целят да ориентират ученика в отношенията му към себе си, към другите и към света и съдействат за неговото самоопределяне като автономна личност и свободен гражданин. Обучението по **Психология и логика** създава условия за личностно самопознание, помага на учениците да развият умения за общуване и съвместен живот, за критическо и творческо мислене. Обучението по **Етика и право** е насочено към нравственото самоопределяне на учениците, към развитие на уменията за автономен и отговорен морален избор. То изгражда и основите на тяхната гражданска култура, като ги запознава с неотменимите човешки права, с ценностите на демокрацията и с начините на ефективно социално участие в гражданския живот. Обучението по **Философия** създава условия за осмисляне и определяне на светогледни нагласи, на универсалността на човека и света. Чрез изследване на алтернативни подходи и решения на учениците се дава възможност да търсят и избират мястото си в съвременния динамичен свят.

Учебният предмет **История и цивилизация** заема особено място в своята **КОО ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ**. Той съдейства за изграждането на гражданска идентичност на човека и обществото. Знанията за миналото, за историческото развитие изграждат взаимосвързаните полета на националната памет и на цивилизационното наследство. Обучението по история е съсредоточено върху разбирането на съвременния свят, в който живеят учениците. Познаването на миналото се възприема като предпоставка за осмисляне на настоящето и бъдещето.

Историческата образованост създава рационалната и емоционалната база за гражданска интегрираност, изградена чрез познаването на разностранните и всеобхватни мрежи на социалната комуникация. Посредством овладяване на историческите знания и умения за критична ориентация в разнообразните източници на историческа информация се постига разбиране за приемственост между последователно сменящите се типове цивилизации. Връзките и зависимостите между променящите се тенденции в политическото, икономическото и културното развитие разкриват процесите на формиране на различните видове институции, на системата от обществени и индивидуални ценности.

Направеното представяне на характеристиките на предметите от културно-образователната област естествено обуславя извода за **концептуална съгласуваност** между тях. Той се аргументира не само с формалното традиционно определяне на тези предмети като основи на обществознанието. Очевидна е обвързаността на основните им стратегически цели, насочени към подготвяне на учениците за ориентиране, адаптиране и реализиране в съвременното демократично общество, към развиване на уменията им за активно гражданско участие в социалния живот в условията на културно многообразие и глобализация. Например: „...*да се ориентират в пространствените измерения на най-важните проблеми на съвременността...*” (География и икономика); „...*съдействат за неговото самоопределяне като автономна личност и свободен гражданин...*”, „...*да търсят и избират мястото си в съвременния динамичен свят...*” (Философия); „...*да развият умения за общуване и съвместен живот, за критическо и творческо мислене.*” (Психология и логика); „...*ги запознава... с начините на ефективно социално участие в гражданския живот.*” (Етика и право); „...*изграждането на гражданска идентичност на човека...*”, „...*разбирането на съвременния свят, в който живеят учениците...*” (История и цивилизация). Нещо повече, един от основните принципи, върху които са базирани Учебните програми по **История и цивилизация**, е осъществяването на „*значими и последователни междупредметни връзки както с останалите учебните предмети от културно-образователната област **Обществени науки и гражданско образование**, така и с учебните предмети от останалите културно-образователни области.*”

Друг важен елемент, подкрепящ извода за **концептуалната съгласуваност** на предметите от тази КОО, респективно на техните ДООИ за УС и УП, е тяхната взаимосвързаност с Гражданското образование. Гражданското образование е важен интердисциплинарен елемент на учебното съдържание по предметите от задължителната общообразователна подготовка. То е в основата на личностното развитие и подготовката на учениците за социална реализация чрез познаването, владенето и използването на човешките права и свободи, съобразени със законите на демократичното общество. Гражданското образование подпомага развитието и утвърждаването на младия човек като гражданин, който е автономна, свободна личност, способна да поема отговорност за себе си и за другите; познава и отстоява своите права, свободи и отговорности; съзнава духовното си единство с българския народ и с европейските народи; има осъзнати отношения с държавата и обществото; владее механизми за конструктивно социално участие и промяна. Неговите конкретни цели са: придобиване на знания за жизненоважни социални сфери (семейство, училище, работна среда, малка общност и др.), изграждане на граждански нагласи и умения; усвояване на общочовешките ценности и на законите на демократичната държава; запознаване с устройството и дейността (структура и функции) на държавните и съюзни институции (българската държава и Европейския съюз), както и

на гражданското общество; ориентирани в глобалните и регионални процеси в динамично променящия се свят и създаване на отговорно поведение за участие в обществения живот.

Несъмнена е водещата роля на предметите от Културно-образователната област **ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ** за осъществяването на гражданското образование в училище, като особеното място на предмета **История и цивилизация** сред тях е обусловено от друг основен принцип на Учебните програми: „Постигане на ДОО за УС по **История и цивилизация** и по **Гражданско образование** за съответната образователна степен”. Този предмет осъществява потенциала си за постигане на целите на гражданското образование по два основни начина. Единият е чрез собствените ДОО за УС и разработените на тяхна основа Учебни програми за цикъла V-XII клас, чиито цели са конкретизирани в съответните им Очаквани резултати. Другият е в тясната взаимовръзка и взаимодействие на ДОО по Гражданско образование с ДОО за УС и Учебните програми по **История и цивилизация**. В този смисъл особено достойнство на Учебните програми по История и цивилизация за цялостния курс на обучение V-XII клас е не само включването на ДОО за гражданско образование като необходима част от учебните програми, но и конкретните предложения за връзки между очакваните резултати както по теми, така и на ниво учебна програма със съответни ДОО по гражданско образование. Един такъв подход не само облекчава непосредствената работа на учителя, но и прави функционални иначе някак абстрактно звучащите стандарти по гражданско образование.

В подкрепа на направения по-горе извод за **концептуална съгласуваност** могат да бъдат приведени следните красноречиви примери. Важно е да се посочи, че тези примери са валидни и за аргументиране на изводите относно достатъчната степен на **синхронизация** и на **интегрираност** на ДОО за УС и УП по **История и цивилизация** с ДОО за УС и УП по другите предмети в тази КОО.

С География и икономика

В Прогимназиален етап:

История и цивилизация:

Ядро I Стандарт 1

Описва и обяснява възникването на държави, форми на държавно управление и институции.

География и икономика:

Ядро II Стандарт 4

Проследява промените в съвременната политическа карта на света; познава основните форми на държавно устройство и управление.

История и цивилизация:

Ядро I Стандарт 4

Познава Конституцията като основен закон на Република България и основните права и задължения на българските граждани. Разграничава видовете власти.

География и икономика:

Ядро IV Стандарт 5

Познава държавното устройство и административно - териториалното деление на България.

История и цивилизация:

Ядро III Стандарт 3

Установява взаимовръзка между природните условия и обществения живот.

География и икономика:

Ядро III Стандарт 3

Разкрива особеностите на населението и неговата стопанска дейност по континенти и прави изводи за проблемите им.

В Гимназиален етап:

История и цивилизация:

Ядро III Стандарт 4

Определя и обяснява глобални проблеми на човечеството и ролята на човека за разрешаването им.

География и икономика:

Ядро I Стандарт 4

Изяснява глобалните проблеми, свързани с опазването и рационалното използване на природните ресурси и околната среда; познава концепцията за устойчиво развитие.

Ядро III Стандарт 4

Излага знания за глобалните проблеми на съвременността (суровинно-енергиен, екологичен, продоволствен и др.) и аргументира пътищата за тяхното решаване.

История и цивилизация:

Ядро I Стандарт 1

Установява и обяснява връзката между политически, стопански, идейни и социални промени.

География и икономика:

Ядро III Стандарт 1

Представя съвременната политическа карта на света като резултат от глобалните политически процеси; коментира регионалните конфликти и причините за възникването им.

История и цивилизация:

Ядро III Стандарт 5 и 6

Установява зависимост между развитието на техниката, икономиката, социалните идеи и всекидневния живот на човека.

Оценява значението на използването на научните и техническите открития за динамичния напредък на отделни общества.

География и икономика:

Ядро II Стандарт 4 и 5

Проследява възникването и развитието на селищата и промяната на функциите на градовете.

Представя развитието и териториалните особености на урбанизацията и коментира проблемите, свързани с нея.

Още по-ясно **концептуалната съгласуваност и синхронизацията** между предметите **История и цивилизация** и **География и икономика** проличава, когато се анализират последните ядра от техните ДОИ и в двата образователни етапа: **Източници на историята** и **Източници на информация и работа с тях**. И в двете ядра акцентът е поставен върху разпознаването на различните видове документи, работата с карти, схеми, диаграми и други графични материали, анализа на източниците, съставянето на тестове по проблематиката.

С Философия

В Прогимназиален етап:

История и цивилизация:

Ядро I Стандарт 2 и 3

Установява различия в начините на живот, религиозните вярвания и в разбиранията за ценностите в различните общества.

Разграничава и оценява идеи и действия на личности в историята.

Философия:

Ядро I Стандарт 3 и 4

Разбира значението и функционирането на общността; познава ролята на основните социални общности (семейството, приятелите, колегите) за личностното и кариерното развитие.

Умее да създава адекватен образ за себе си, да разбира и да уважава различията между хората.

История и цивилизация:

Ядро II Стандарт 1

Установява самобитност, приемственост и взаимни влияния между култури и цивилизации.

Философия:

Ядро II Стандарт 1

Разбира спецификата на етичкото отношение, начините за създаването и удържането му; обяснява и уважава негови културни, религиозни и национални особености.

История и цивилизация:

Ядро I Стандарт 1 - 4

Установява и обяснява връзката между политически, стопански, идейни и социални промени.

Познава основни политически възгледи, идентифицира политически модели на управление и обяснява развитието на институциите.

Представя и обяснява териториални и обществени промени на Балканите, в Европа и в света, като прилага хронологични и пространствени ориентири.

Обяснява значимите процеси в еволюцията на съвременния свят и определя мястото на България в тях.

Ядро III Стандарт 1 - 3

Описва и съпоставя еволюцията на правата и свободите на гражданите в различните общества.

Установява различия в начините на живот, религиозните вярвания и в разбиранията за ценностите в различните общества.

Разграничава и оценява идеи и действия на личности в историята.

Философия:

Ядро III Стандарт 1 - 5

Разбира легитимността на властта, законите, държавата и ролята им за социалното общуване.

Разбира идеята за демокрация, характера на правовата държава и ролята на медиите в общественния живот.

Познава основните човешки права и свободи и разпознава случаи на тяхното нарушаване.

Анализира връзката между права и задължения, като се позовава на основни документи за правата на човека.

Разбира идеята за гражданско общество и начините на функционирането му.

История и цивилизация:

Ядро I Стандарт 1- 5

Извлича и интерпретира информация от различни типове източници (исторически документи, карти, диаграми, снимки, афиши, статистически данни и др.).

Прави заключения въз основа на съпоставяне на информация от различни исторически източници.

Различава факти, аргументи, идеи и средства за разрешаване на противоречия.

Изразява критично отношение при анализ на информация от различни източници.

Философия:

Ядро IV Стандарт 1 - 5

Познава разликите между рационално и интуитивно мислене, между аргументация и внушение.

Формулира изводи от гледна точка на тяхната релевантност към предпоставките.

Умее да формулира теза по даден проблем и да дава аргументирана подкрепа в нейна защита.

Разпознава типове аргументация (включително и грешки) в умозаключения, философски текстове и други сфери.

Умее да задава въпроси за по-задълбочено аргументиране и по-нататъшно изследване.

Изключително важен белег на **интегрираността** на ДООИ за УС и УП по История и цивилизация с ДООИ за УС и УП по другите предмети в КОО **ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ** са възможностите за междупредметни връзки. Те са заложили още при изработването на Държавните образователни изисквания за УС по предметите от тази КОО с посочване на основни понятия и проблеми с интегрален и междудисциплинарен характер: *човек, природа, общество, свят, наука, изкуство, религия, творчество, демокрация, гражданско общество, права на човека, познание, критическо мислене, социално участие, отношение човек-свят, народност, нация, национализъм, история, народ, държава, власт, управление, свобода, икономика, цивилизация, конфликт, устойчиво развитие, глобални проблеми, интеграция, демографски процес*. Такова посочване, от една страна, предполага основни концептуални и съдържателни акценти във всяка една от програмите по предметите от тази КОО, а от друга, задава ориентири за отбелязване на възможни междупредметни връзки в тях. В същото време много важно от практическа гледна точка е да се види тези възможности са реализирани в програмите. Не подлежи на съмнение, че за да се направи извод за проактивност на възможностите за **интегрираност** на ДООИ и Учебните програми в една КОО, тя трябва да е реципрочна. В тази връзка е необходимо уточнението, че в настоящия анализ се поглежда преди всичко от програмите по **История и цивилизация**, как те се съотнасят към тези по другите предмети от КОО, без да се правят изводи за това, доколко “работещи” са програмите по другите предмети от същата КОО и доколко осигуряват предвиденото в тях, т. е. без да се прави обратната връзка. Същевременно е нужно да се отбележи, че истински проактивна тази връзка може да се определи само ако е взаимнообвързана.

Анализът на предложените в Учебните програми по *История и цивилизация* междупредметни връзки с предмети от собствената КОО дава основание за следните изводи.

В програмите по *История и цивилизация* пределно ясно, конкретно и функционално са посочени възможностите за междупредметни връзки с другите предмети от КОО. За Прогимназиалния етап V-VIII клас това е *География и икономика*, а в Гимназиалния етап IX-XII клас: *География и икономика* и *Философия*.

И в двата етапа – V-VIII и IX-XII клас – предложените междупредметни връзки с **География и икономика** са съотнесени към различни елементи от учебните програми. Така например в етапа V-VIII клас: - *развива умения за работа различни видове карти* (уточнено в V клас с *разпознаване на основни знаци*); - *съвместно използват основни общи понятия*; - *съвместно изгражда разбиране за единството на околната среда и всекидневието на хората* са базисни, отнасят се към ДООИ и поради това присъстват във всички класове. В същото време в VI, VII и VIII клас се предлагат конкретизации, свързани със специфични умения или със съответното учебно съдържание по история. Например: в VI клас: - *развива умения за ориентиране по картата на България и Балканския полуостров*; - *усвоява знания за историята на български селища*; в VII клас: - *развива умения за пространствено локализиране на древните цивилизации*; - *разширява уменията за изчисляване на разстояние с помощта на мащаба*; в VIII клас: - *спомага за ориентиране в променящите се граници на европейските държави през епохата на Средновековието*.

В етапа IX-XII клас естествено отново присъства базисното умение за работа с карта, но вече с акцент върху приложението му - *прилага усвоените умения за работа с карта*. Същевременно още по-практически ориентирани са конкретизациите, свързани с учебното съдържание. В IX клас: - *разширява познанията за Великите географски открития*; - *улеснява разбирането за динамиката на границите през съвременността на основата на представянето на политическите промени през Новото време*; - *спомага за осмисляне на понятия като: движение на населението, урбанизация, геополитика,*

глобални и регионални конфликти, глобализация и др. В X клас: - задълбочава познанията за политико-географското положение на България; - спомага за осмисляне на понятия като инфлация, конкуренция, икономическа политика.

Що се отнася до интегрираността с предметите от цикъла **Философия**, тя се осъществява в етапа **IX-XII** клас. Поради разнообразието на предметите в цикъла (**Психология и логика, Етика и право, Философия**) и по-високата образователна степен тук предложенията за междупредметни връзки са по-обобщени и акцентират както на определени знания: - *разширява познанията за държавата, политическите модели на управление и др.*, така и на развиването или прилагането на интелектуални умения, специфични за тези предмети: - *използва техники на логическо мислене; - прилага техники на логическо мислене; - съдейства за изграждане на критично мислене и активно отношение към заобикалящия свят.* Едновременно с това се обръща внимание на интегративния характер на много от понятията, използвани от отделните предмети: - *съвместно формира и използва понятия;*, както и на възможностите за формиране на поведенчески нагласи: - *прилага правилата за общуване.*

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

Направеният до тук анализ на ДООИ за УС и на Учебните програми по *История и цивилизация* в съпоставка с другите предмети от Културно-образователната област **ОБЩЕСТВЕНИ НАУКИ И ГРАЖДАНСКО ОБРАЗОВАНИЕ** дава основание да се направи изводът, че те се базират на една обща **концептуална** основа, съдържаща в себе си реални възможности за **синхронност** и **интегрираност**.

В същото време трябва да се припомни направеното по-горе уточнение, че в настоящия анализ се поглежда преди всичко от програмите по *История и цивилизация*, как те се съотнасят към тези по другите предмети от КОО, без да се правят изводи за това, доколко “работещи” са програмите по другите предмети от същата КОО и доколко осигуряват предвиденото в тях.

Като се има предвид, че **междупредметните връзки са истински ефикасни само когато са взаимнообвързани**, в една перспектива може би е подходящо **по-детайлно да се развие тази част от Учебните програми по различните предмети**. Така например може да се потърсят повече пресечни точки в тематичното съдържание, в очакваните резултати, най-вече отнасящи се до различните умения и компетентности, в основните нови понятия. **Задължително е да се използва опитът на учителите за реално осъществени междупредметни връзки и интегрален подход**. На тази основа могат да се оформят предложения за промени и да се направи съответна редакция в тази част на програмите.